

Radovi u novinama, časopisima, zbornicima

Više stotina stručnih, popularnoznanstvenih i znanstvenih radova u različitim publikacijama:

- **novine i časopisi:** Školske novine, Modra lasta, Radost, Smib, Galeb, 15 dana, Pedagoški rad, Život i škola, Školski vjesnik, Pogledi i iskustva, Suvremena metodika, Hrvatski u školi, Roditelji i škola, Školska televizija, Naša škola, Umjetnost i dijete, Jezik, Filologija, Govor, Croatica, Onomastica jugoslavica, Ljetopis JAZU, Dometi, Kaj, Kolo, Umjetnost riječi, Svjetlo, Ekran, Kinoteka, Vzgoja in izobraževanje i dr.
- **zbornici:** Hrvatski dijalektološki zbornik, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zbornik Pedagoške akademije Zagreb, Kajkavski zbornik, Kajkavsko narječje i književnost u nastavi, Prvi hrvatski slavistički kongres, RTV-pedagogija, Za suvremeno obrazovanje osnovnoškolskih nastavnika, Zavičajna književnost, Skokov zbornik, Hrvatska – zadanosti i usmjerenja, Taj hrvatski, Samobor srcem upisan, Studia phraseologica et alia, Zbornik Dragutin Tadijanović, Zbornik radova o Janku Leskovaru, Zbornik radova o I. Brlić-Mažuranić, Zlatni danci, Zbornik stručnih radova o dječjem pisanom izražavanju, Mogućnosti integracije i korelacije u jezično-umjetničkom području, Vrednovanje dječjeg umjetničkog izražavanja i dr.

Dunja Pavličević-Franić

JEZIČNA PREVIRANJA U AUSTRIJSKOJ DALMACIJI KRAJEM 19. STOLJEĆA

Tihomir Rajčić

1. Uvod

ilj je ovog članka osvijetliti gledišta Srpske stranke prema praktičnim pitanjima jezične politike u austrijskoj Dalmaciji krajem 19. st. Ta gledišta imaju dvostruki izvor – programsko i političko usmjerenje Srpske stranke, odnosno njezino gledanje na ulogu jezika općenito.

U programskom i političkom smislu treba reći da je stvaranje Srpske stranke 1880. na kraju dužeg procesa osamostaljivanja srpskog nacionalnog pokreta u austrijskoj Dalmaciji. Njegova evolucija od ilirizmom protkane prosvjetiteljske faze, tijekom 30-ih i 40-ih godina, preko političkog aktivizma na temelju južnoslavenskog programa Narodne stranke 60-ih i 70-ih, do postupnog političkog i ideološkog osamostaljenja u razdoblju od 1873. do 1880., razdoblja su toga procesa. Pri tome, srpski nacionalni pokret nije se do kraja iscrpljivao ni kroz ilirizam ni kroz narodnjaštvo pa su utjecaji

izvana (Garašaninova propaganda, Ujedinjena omladina srpska te Svetozar Miletić i Zastava) kao i okolnosti u Dalmaciji odnosno Habsburškoj monarhiji (dualizam, liberalno-„klerikalni“ sukob u Narodnoj stranci, zemljaštvo te pitanje Bosne i Hercegovine) poticali njegov samostalni razvoj.

Konačni su prijelom izbori za Carevinsko vijeće 1879. kada su Srbi napustili Narodnu stranku i započeli suradnju s autonomašima. U programskom smislu¹ Srpska se stranka zalagala za „obranu srpstva“, „buđenjem i njegovanjem srpske nacionalne svijesti“ i „stjecanje narodne i političke važnosti“ Srba te za njihovu „slobodu u narodnom i državnom pogledu“. Izjašnjavala se za hrvatsko-srpsku „slogu“, ali po načelu „svakom svoje“ odnosno za podjelu austrijske Dalmacije uzduž etničkih crta, što u višenacionalnoj Habsburškoj monarhiji nije bila nikakva novost. Osim toga, čelništvo Srpske stranke nikad nije propustilo naglasiti kako brani „slobodu savjesti“ i poštuje „vjerska ispovjedanja“. To je, osim velike promidžbene vrijednosti, kasnije donijelo sukobe između konzervativne i radikalno-liberalne struje unutar stranke.²

Iako se, dakle, u njezinu programu jezik ne spominje, u ustrojstvu nacionalne ideologije Srpske stranke jezično je pitanje igralo veliku ulogu. Jezik je ponajprije imao ideološko romantičarsko značenje nositelja „duha naroda“ dok je njegova komunikacijska uloga manje važna. Takvo gledanje oblikovalo se u kontekstu nacionalnih pokreta na istoku Europe, u kojima je jezik, pod utjecajem herderovskog naslijeđa i njemačkog kulturnog nacionalizma, bio važan ako ne i odlučujući činilac u shvaćanju nacije. S druge strane, ona se naslanjaju na domete tadašnjega jezikoslovlja koje nije moglo sagledati sociokulturna gledišta jezičnih pitanja. Stoga je jezik ponajprije smatran nacionalnim simbolom kojem su „dodjeljivana“ područja koja su smatrana „srpskim zemljama“, odnosno jezik je služio da bi se dokazala nadmoć Srba, ne samo u Dalmaciji i hrvatskim zemljama općenito, nego i u odnosu na sve južne Slavene. Budući da je to ideološko-političko gledište Srpske stranke predhodno već osvjetljeno³, treba progovoriti o njezinim gledanjima na pitanja jezične prakse u tadašnjoj Dalmaciji.

U tom smislu valja odgovoriti na sljedeće istraživačko pitanje: Kakvi su tijekom 80-ih godina XIX. stoljeća bili stavovi Srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji prema pitanjima jezične prakse i kakav je bio odjek tih gledišta u pokrajinskoj javnosti?⁴

---

¹ Naš program, Srpski list, 1./1880.

² Tihomir Rajčić, Sukobi unutar srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji 1897.–1902., Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 41., Zadar, 1999., str. 247.–260.

³ Tihomir Rajčić, Jezik kao ideološko-politički simbol, Jezik 52. (5.), 2005., str. 171.–182.

⁴ O toj temi nije u historiografiji pisano sustavno pa se valjalo okrenuti izvorima. Riječ je ponajprije o Srpskom listu (glasu), glasilu Srpske stranke, koje donosi najviše podataka o ovoj temi. Korisne obavijesti pružaju i Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora koja donose istupe srpskih političara te još neki drugi izvori kao npr. narodnjačka glasila Narodni list i Narod.

2. Praktična jezična pitanja

Svoje poglede na praktična jezična pitanja Srpska stranka u austrijskoj Dalmaciji iznosila je u kontekstu ukupnog književnojezičnoga razvoja na području hrvatskih zemalja. Najkraće i najjednostavnije rečeno, taj se razvoj isprva temeljio na jezičnim rješenjima Ljudevita Gaja i ilirskoga kruga okupljenoga oko njega. Ilirski model razradila je zagrebačka filološka škola, a krajem 80-ih godina potisnuli su ju hrvatski vukovci. U jezičnom sporu koji je tada nastao, naglasak je ponajprije stavljen na dvojbu oko morfonološkoga⁵ ili fonološkoga pravopisa, pri čemu se u to vrijeme morfonološki pravopis smatrao hrvatskim, a fonološki srpskim.

U Dalmaciji su najprije, nakon otpora *posljednjega Mohikanca* ikavce Ante Kuzmanića, prevladala zagrebačka rješenja. Smatralo se da će prihvaćanje rješenja zagrebačke filološke škole olakšati zbližavanje Dalmacije s banskom Hrvatskom. Osim toga jekavski govor štokavskog narječja, koji je bio domaći govor dalmatinskih Srba, trebao je omogućiti lakše postizanje zajedničkoga otpora talijanizaciji. No, kako je vrijeme prolazilo i ovdje su se počele osjećati jezične proturječnosti vezane uz postupnu prevlast vukovaca. Činjenica da su Karadžić te njegovi sljedbenici Daničić i Budmani imali sve više pristaša izazivala je oporbu velikog broja pisaca pa su u drugoj polovici 19. st., osobito 1870-ih i tijekom 1880-ih godina, u Dalmaciji vođene mnoge jezične rasprave.

Slično kao i u banskoj Hrvatskoj i ovdje su rasprave o praktičnim jezičnim pitanjima vrlo često vođene oko morfonološkog odnosno fonološkog načina pisanja. Posebno je važno imati na umu činjenicu da se cijeli taj razvoj zbivao u ozračju borbe za „ponarođenje“, tj. uvođenje hrvatskog jezika u javnu upotrebu u Dalmaciji.⁶

Baveći se u ovom kontekstu praktičnim jezičnim pitanjima u tadašnjoj Dalmaciji, Srpska je stranka Hrvatima, odnosno Narodnoj stranci, prigovarala da se ne brinu dovoljno za „ponarođenje“ odnosno uvođenje narodnog jezika u javni život Dalmacije. Srpski list pri tome posebno ističe da se Narodna stranka ne koristi dovoljno svojim članstvom u vladinoj koaliciji u Beču. Umjesto toga, tvrdi, narodnjaci „ozbiljno pitanje jezika koriste u političke svrhe“, tj. za predizborno skupljanje bodova i

---

⁵ *Morfonološki je pravopis* suvremeni naziv, u 19. st. nazivao se *etimologičkim, korienskmi*. Suvremeno jezikoslovlje razlikuje *morfonološki* od *korienskoga (etimološkoga) pravopisa* smatrajući da nemaju ista obilježja.

⁶ O jezičnom razvoju na području hrvatskih zemalja podrobnije: Ivo Banac, *Hrvatsko jezično pitanje*, Bridge, Zagreb, 1991., str. 83.; Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 93.–95., 100., 105., 125., 339.; Trpimir Macan, Miho Klaić, *Nakladni zavod Matice hrvatske*, Zagreb, 1980. str. 189.–194., 319.–325.; Milan Moguš, *Povijest hrvatskog književnoga jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1995. str. 155.–164., 178.–189.; Mirko Peti, *Jezičkom o jeziku*, Antibarbarus, Zagreb, 1995., str. 43.–53., 223.–287.; Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, SNL, Zagreb, 1978., str. 484.–489., 495., 496., 499., 500.–504., 511., 512., 516.–523., 526.

prikrivanje ostalih neuspjeha svoje politike te za približavanje Dalmacije banskoj Hrvatskoj. Što više, narodnjacima se prigovara da nedosljednom i oportunističkom jezičnom politikom i nevoljkošću da na zadovoljavajući način riješe jezična pitanja u Dalmaciji zapravo pomažu germanizacijska nastojanja austrijske vlade i tadašnjeg namjesnika Jovanovića.⁷ U tom smislu Srpski list narodnjački bojkot Dalmatinskog sabora 1883. koji je predhodio proglašenju hrvatskog jezika „uobičajenim“ u Dalmaciji, smatra neuvjerljivim političkim manevrom, budući da je vlada neovisno o postupanju narodnjaka bila spremna na ustupak. Time je, smatra se, potvrđena potpuna ovisnost narodnjaka o vladi u Beču.⁸

Ovdje je, naravno, riječ o tome da je Narodna stranka nakon stupanja u koaliciju oko austrijskog ministra predsjednika Taaffe 1879. provodila politiku suradnje s vladom u Beču. Pri tome valja imati na umu da je jedna od glavnih poteškoća s kojima se vlada premijera Taaffe suočavala, bila upravo jezično pitanje, pitanje emancipacije češkog jezika u Češkoj, Moravskoj i Šleskoj, to tim više što je Češki klub bio jedan od glavnih oslonaca Taaffeove koalicije. To, i nastojanje Nijemaca da svome jeziku osiguraju prednost pod štitom državnog jezika (Staatssprache), češke je pokrajine učinilo klasičnom jezično-etničkom „bojišnicom“ Austrije. U tom kontekstu, a po uzoru na Čehe, politika je narodnjaka išla za tim da, u zamjenu za podršku vladi u Carevinskom vijeću, dobije jezične, ali i političke i gospodarske ustupke u Dalmaciji. No, takva oportunistička politika u njihovu slučaju nije mogla dati posebno velike učinke jer su narodnjački zastupnici u Taaffeovoj koaliciji bili rubna politička snaga. Stoga je, usprkos uvođenju hrvatskog jezika u skoro sve ustanovne i srednje škole, unutrašnji upravni jezik u tadašnjoj Dalmaciji i dalje je ostao talijanski, dok su sva obećanja vlade o uvođenju hrvatskog uredovnog jezika ostala neispunjena. U tom smislu, u razdoblju od 1882. do 1885. narodnjaci su se sukobljavali s namjesnikom Jovanovićem zbog njegovih pokušaja uvođenja njemačkog jezika u javnu upravu. No, nakon Klaićevih intervencija u Beču, namjesnikova su nastojanja obustavljena pa su narodnjaci s Jovanovićem imali dobre odnose. U tom kontekstu valja reći da su narodnjaci spomenutu jezičnu odluku donijeli mimo volje vlade, koja se, nakon prave male političke igre narodnjaka, nije usudila poništiti rezultate narodnjačke politike svršenog čina.⁹

No, Srpskoj stranci nije bio prihvatljiv ni radikalni pristup pitanjima „ponarođenja“ Dalmacije, kakav je očitovao Mihovil Pavlinović u svom govoru u Carevinskom

---

⁷ Pabirci, Srpski list, 25./1885.; Srpski list, 26./1885.; Čistina, Srpski list, 28./1885.

⁸ Komedija oko jezika I, Srpski list, 4./1883.; U oči izbora I, Srpski list, 14./1883.; U oči izbora II, Srpski list, 15./1883.; Bilješka, Srpski list, 27./1883.

⁹ William A. Jensk, *Austria under Iron Ring*, The University Press of Virginia, Charlottesville, 1965., 71.–104.; Trpimir Macan, navedeno djelo, str. 319.–325.; Marijan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Zadar, 1998., str. 65.

vijeću 1886. On je, naime, odbijajući proglašenje njemačkog državnim jezikom u Cislajtaciji, Carevinskom vijeću nijekao pravo odlučivanja o službenom jeziku u Dalmaciji. Svoj je zahtjev za potpunim uvođenjem hrvatskog jezika utemeljio na ustavnim rješenjima Hrvatsko-ugarske nagodbe. Srpski list takav Pavlinovićev istup nazva „lakrdijom“ koja nema veze sa stvarnošću, s političkim okruženjem austrijskog dijela Monarhije i koja je neprihvatljiva i Slavenima i ostalim pripadnicima vladine većine.¹⁰

Nudeći svoja rješenja, Srpski list naglašava da narodni jezik treba uvesti „učenjem, pisanjem, govorom“, ne samo njegovim formalnim uvođenjem u javnu upotrebu, nego i njegovom svakodnevnom upotrebom u javnom i privatnom životu. U tom smislu, osim tvrdnje da Narodna stranka pitanje jezika zlorabi u stranačko-političke svrhe, Srpski list ističe da hrvatsko građanstvo u Dalmaciji slabo poznaje narodni jezik i da se u javnom, ali i privatnom životu, još uvijek služi talijanskim.¹¹

Ovdje treba imati na umu da se i s hrvatske strane iznose pritužbe o tome kako se hrvatsko građanstvo u Dalmaciji još uvijek javno, pa čak i privatno, služi talijanskim jezikom. U istom je smislu intonirana i primjedba II Dalmate koji nakon narodnjačke pobjede u Splitu 1882. zapaža da većina narodnjaka u općinskom vijeću dobro govori talijanski i neke druge strane jezike, dok hrvatski slabo poznaju. Riječ je naime o poteškoći koja je narodni preporod u Dalmaciji pratila od samog početka budući da je sastav Narodne stranke bio takav da mnogi nisu dovoljno poznavali hrvatski jezik, a pogotovu nisu bili spremni obavljati javne dužnosti s hrvatskim jezikom kao službenim. Istovremeno, zbog činjenice da su mnogi naobrazbu stekli uglavnom u Italiji, utjecaj talijanskog jezika i kulture bio je velik.¹²

U tom kontekstu Srpski list rezultate narodnog preporoda u Dalmaciji smatra pobjedom srpskog jezika nad „progoniteljima“ koje ponajprije vidi u Hrvatima i Narodnoj stranci, a tek onda u austrijskoj vladi. Pri tome se „progon“ narodnog jezika vidi i u položaju ćirilice koju se, nasuprot latinici, smatra „narodnim“, slavenskim, pismom. Štoviše, latinica se smatra nečim što je doneseno s katoličkog zapada radi poticanja vjerske netolerancije prema pravoslavicima.¹³

---

¹⁰ Srpski je list tu prigodu iskoristio da izrazi protivljenje svoje stranke najvažnijem načelnom cilju narodnjačke politike, sjedinjenju Dalmacije s Bansom Hrvatskom, tvrdeći da zakoni stvoreni u Zagrebu i Budimpešti ne vrijede za Dalmaciju. Pabirci, Srpski list, 10./1886.

¹¹ Ozbiljno pitanje o jeziku i lakrdijaši, Srpski list, 28./1884.; Pitanje o jeziku, Srpski glas, 45./1890.; Položaj II, Srpski list, 11./1885.; Značaj izbora, Srpski list, 14./1885.

¹² Naše kulturno pitanje III., IV., Narodni list, 9., 10./1889.; Josip Vrandečić, Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću, Dom i svijet, Zagreb, 2002. str. 120., 224.

¹³ Još o školama i jeziku u Bosni i Hercegovini, Srpski list, 37./1883.; Pabirci, Srpski glas, 9./1889.; Za narodni jezik, Srpski list, 29./1886.; Od sada kao i do sada, Srpski list, 4./1887.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1892., str. 522.–526.; Književne vijesti, Srpski list, 18./1885.; Domaće, Srpski list, 15./1886.

Uloga autonomaša u svemu tome, zbog političkog savezništva na pokrajinskoj i na lokalnim razinama, uglavnom se prešućuje ili se tvrdi da oni poštuju srpski jezik. Stoga Srpska stranka tijekom 80-ih uglavnom brani opstanak javne upotrebe talijanskog jezika u Dalmaciji. U tom kontekstu karakteristično je gledište zastupnika Srpske stranke u Dalmatinskom saboru Marka Petranovića. On tvrdi da narodni jezik još nije dovoljno zreo da potpuno zamijeni talijanski, pogotovu u kulturi i znanosti, čime zapravo podržava opstanak talijanskog jezika kao službenog. Takav stav o postupnom „ponarođenju“ podržava i Srpski list.¹⁴ Ipak, upravo je jezik, uz narodnosna i vjerska gledišta bio činilac suprotstavljanja Srpske stranke i autonomaša što je posebno došlo do izražaja u saborskoj polemici Ignacija Bakotića s Antonijem Bajamontijem o vrijednosti „našeg srpskog jezika“.¹⁵

Težeći za jezičnom „čistoćom“ Karadžićeva tipa¹⁶, Srpska je stranka tijekom 80-ih godina ustrajno tražila da se usporedno s uvođenjem narodnog jezika u javnu upotrebu uvede i fonološki pravopis, s posebnim naglaskom na njegovo uvođenje u škole. Riječ je o tome da je takav pravopis, naslonjen na neke starije srpske tradicije, bio bitnom i stalnom sastavnicom Karadžićeve normizacije.

Budući da je Srpski list (glas), kao što je već rečeno, smatrao da je srpski materinski jezik skoro svih stanovnika tadašnje Dalmacije, i fonološki je pravopis smatran najpogodnijim sredstvom za njegovo očuvanje i širenje. Uz to se u Srpskom listu ističe važnost fonološkoga pravopisa u očuvanju narodnog jedinstva i „narodnog duha“ srpskog naroda i smatra se da je uvjetom za postizanje „književne sloge“ Hrvata i Srba. Hrvatski otpor fonološkomu pravopisu smatra se nelogičnim s obzirom na to da su već „primili srpsku štokavicu“, a sagledava se i u kontekstu „progona“ srpskog jezika.¹⁷

Gledišta Srpske stranke o tom pitanju najjasnije se mogu iščitati iz radova jezikoslovca i pripadnika kruga dubrovačkih „slovinaca“ Luke Zore. On se zalagao za jezični model utemeljen na hercegovačkom govoru i fonološkom načinu pisanja, ističući kako je Vuk Karadžić „preporodio našu knjigu“. Kao jezične uzore navodi jezikoslovni rad Stojana Novakovića, Pere Budmanija i Vatroslava Jagića, odbacu-

---

¹⁴ Narodu, Srpski list, 31./1884.; Položaj, Srpski list, 11./1885.; Brzopisna izvješća Dalmatinskoga sabora, 1884., str. 126.; Ozbiljna pitanja o jeziku i lakrdijaši, Srpski list, 28./1884.

¹⁵ Tihomir Rajčić, Odnos Srpskog lista (glasa) prema autonomašima u Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 43./2001., str. 385., 387.

¹⁶ Riječ je naime o Karadžićevu nastojanju da se jezična normizacija postigne na temelju najveće moguće čistoće štokavskog narječja. Takvo je gledanje usko povezano s tada aktualnim predodžbama romantizma da se književni jezik izvodi izravno iz narodnog govora i da mu se čak podređuje. Radoslav Katičić, navedeno djelo, str. 63., 121.

¹⁷ Nataša Bašić, V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike, Školske novine, Zagreb, 1991., str. 30.–46.; Na čemu smo u Dalmaciji, Srpski list, 2./1885.; Pabirci, Srpski glas, 9./1889., 47./1890.

jući gledišta zagrebačke škole čiji jezik smatra „umjetnim“ nasuprot Karadžićevu jeziku koji smatra „narodnim“.

Hrvatskim pristašama morfonološkoga pravopisa Luka Zore prigovarao je i da ne slušaju Akademiju koja je, kao najviša hrvatska znanstvena ustanova, tada već bila prihvatila fonološki pravopis. Tvrdi da je taj pravopis lakši za upotrebu u školama. Stoga, uz brže „ponarođenje“ škola i uvođenje narodnog jezika u javni život, od vlade traži da odustane od „hrvatskih krparija“, tj. pisanja „malo fonetički malo etimologički“ i da u škole uvede fonološki pravopis. U skladu s tim on 1886. u Saboru negoduje što umjesto „umjetnog“ jezika zagrebačke škole nije uveden „narodni“ jezik Vuka Karadžića.¹⁸

Slična gledišta o fonološkim i morfonološkim pravopisnim pitanjima u Dalmatinskom sabor iznosi i Savo Bjelanović. On ističe da su školske knjige loše jer nisu napisane fonološkim pravopisom i ćirilicom. Prigovara vladi što nije poslušala preporuku školskog vijeća da se uvede fonološki pravopis, apelira i na Narodnu stranku da mu se prestane opirati. Bjelanović sa simpatijama gleda na činjenicu da su Khuen u Banskoj Hrvatskoj i bosanaka vlada uveli fonološki pravopis, smatrajući to pobjedom „narodnog“ srpskog jezika. Podupirući tu odluku on ističe da su obje vlade uvažile „razloge znanosti“, što očekuje i od vlade u Beču, kad je u pitanju Dalmacija.¹⁹

Ovdje svakako valja istaknuti da su postupci bana Khuena i uprave u Bosni i Hercegovini ipak bili politički uvjetovani. Na Khuenovo držanje utjecala je činjenica da su hrvatski vukovci bili saborski zastupnici njegove Narodne stranke i obnašatelji mađaronskog režima u Banskoj Hrvatskoj, dok je bosanskoj vladi prihvaćanje fonološkoga pravopisa trebao poslužiti za slabljenje srpske opozicije.²⁰

Stoga Srpski glas, služeći se prevlašću vukovaca u Banskoj Hrvatskoj, smatra da se narodnjaci tvrdoglavo i nerazumno odupiru srpskim jezičnim gledištima koja su prihvatili svi „izuzev Dalmatinskih Hrvata“. Komentirajući u tom smislu smjer budućeg jezičnog razvoja, Srpski list smatra da će Karadžićev srpski književni jezik odnijeti punu prevlast i među Hrvatima.²¹

„Hrvati primili su srpski jezik u svoju književnost ali su htjeli pošto poto uzdržati neke svoje osebnosti među ostalijem etimologičnu ortografiju. Sad se pomalo odriču krparije i ne mogu odoljeti fonetici.“²²

---

¹⁸ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1883., str. 225.–227.; 1884., str. 85.–87.; 1885., str. 166.; 1886., str. 335.–337.; 1887., str. 407.

¹⁹ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1889., str. 311.–316.; 1889. str. 393.–397.

²⁰ Milan Moguš, navedeno djelo, str. 189.; Tomislav Kraljačić, Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903), Veselin Masleša, Sarajevo, 1987., str. 232., 233.

²¹ Recimo zaključno, Srpski glas, 14./1889.; Srpski ili hrvacki, Srpski list, 35./1885.

²² Srpski ili hrvacki, Srpski list, 35./1885.

Zbog svega se toga odbijanje Hrvata da prihvate Karadžićeva jezična gledišta smatra zabludom²³ te se ističe da će Hrvati

„koliko se bolje budu usavršavali u književnom jeziku toliko bliže pristupati Vuku i odbijati se od svog dijalekta“.²⁴

3. Odjek jezičnih gledišta Srpske stranke

Autonomaši su još od 70-ih godina 19. stoljeća podupirali srpska jezična gledišta. Njihovo je glasilo, *Il Dalmata*, putem članaka koje su pisali neki dalmatinski Srbi, hrvatsku jezičnu praksu odbacivalo kao neprihvatljivo „kvarenje“ srpskog jezika. Takvu praksu autonomaši nastavljaju i tijekom 80-ih pa se sa srpske strane sa zadovoljstvom opazalo da autonomaši poštuju srpski jezik. Istovremeno, Srbi su autonomašima uzvraćali obranom službene upotrebe talijanskog jezika u Dalmaciji prigovarajući pri tome narodnjacima da nepromišljeno žure s „ponarođenjem“, da se pitanjem jezika služe u dnevno-političke svrhe te da na barbarski način žele iskorijeniti talijanski jezik i kulturu iz Dalmacije.

Bilo je nesuglasica (kakva je npr. bila saborska polemika Antonija Bajamontija i srpskog zastupnika Ignaca Bakotića) o tome koliko je srpski jezik dorastao talijanske. Pri tome treba imati na umu da je takav, uglavnom pozitivan stav autonomaša prema praktičnim jezičnim gledištima Srpske stranke bio uvjetovan pragmatičnim razlozima, srpsko-autonomaškom političkom suradnjom koja je usprkos brojnim neslaganjima potrajala tijekom 80-ih i 90-ih godina XIX. stoljeća.²⁵

Jezična je gledišta Srpske stranke skoro potpuno dijelio krug oko časopisa *Slovinac* u Dubrovniku. Taj se časopis zalagao za fonološki pravopis, gramatiku na temelju hercegovačkog narječja koje se smatra glavnim narječjem što su ga „Hrvati i Srbi primili od Vuka“. Odbija morfonološki pravopis i jezik zagrebačke škole, a fonološki pravopis koji se temelji na načelu jedan glas za jedno slovo smatra se najvećim korakom „koji je ljudski rod učinio u bilježenju svojih misli“.

Fonološki se pravopis također smatra najboljim za podučavanje u školama dok se morfonološko načelo odbacuje kao nepouzdan jer zahtijeva stalno stvaranje novih konvencija. Ipak, budući da primjenom fonološkog načela svatko ne bi pisao kako govori, normom se smatraju pravila Vuka Karadžića.

U tom se smislu smatra da knjige tiskane u Zagrebu imaju previše osobina ostalih dvaju hrvatskih narječja, kajkavskog i čakavskog, pa se Hrvatima prigovara da su

---

²³ Različito, *Srpski list*, 1./1885.; Vukov ‘Kovčežić’ I, *Srpski glas*, 40./1890.

²⁴ *Srpski jezik i narodnost*, *Srpski list*, 17./1886.

²⁵ Zlatko Vince, navedeno djelo, str. 516.–523.; *Narodu*, *Srpski list*, 31./1884.; Naime, Srbe i autonomaše povezivalo je neprijateljstvo prema Narodnoj stranci, odbijanje ujedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom te politička slabost obiju stranaka. Suprotstavljeni su u narodnim, vjerskim, ali i jezičnim gledištima. Tihomir Rajčić, navedeno djelo, 2001., str. 380., 382., 385., 387.

donekle „izopačili“ hercegovački govor te da je jezik zagrebačke škole previše učen i da ima prestrogu gramatiku. Komentirajući praktična jezična pitanja u Dalmaciji, Slovinac ističe da je odbijanje fonološkoga pravopisa u Pokrajinskom školskom vijeću donekle motivirano političkim i vjerskim razlozima.

Iako Slovinac ne spominje izravno, teza o političkoj i vjerskoj odbojnosti Hrvata prema fonološkom pravopisu naslanja se na gledišta Srpske stranke kojoj je odbijanje Hrvata da prihvate Karadžićevu jezičnu normu bilo dokazom za tvrdnju o hrvatskoj nacionalnoj i vjerskoj netrpeljivosti.²⁶

Karakteristično je međutim da „slovinci“ jezik za koji se zalažu ipak ne nazivaju srpskim imenom. Zbog političkih razloga prihvaćaju naziv srpsko-hrvatski te, za razliku od Srpske stranke, „narodni“ jezik ne smatraju ni isključivo srpskim te čak odbijaju govoriti o razlici između hrvatskog i srpskog jezika, pravdajući to opet političkim obzirima, ali i činjenicom da to pitanje još nije znanstveno istraženo. U skladu s tim smatraju da je taj „narodni“ jezik obilježje dvaju plemena dvoimenog (srpsko-hrvatskog) naroda koji živi u Dalmaciji.²⁷

Iako su jezična gledišta Srpske stranke bila prilično jednoznačna i isključiva, hrvatski narodnjaci u tadašnjoj Dalmaciji nisu jednoznačno i isključivo odgovarali. Oni su naime, jezična pitanja sagledavali ponajviše u kontekstu svog praktičnog prethodno spomenutog nastojanja da oportunističkom politikom od vlade u Beču isposluju „ponarođenja“, tj. uvođenja hrvatskog jezika u javnu upotrebu. U tom kontekstu Srbima se najčešće zamjera da svojim držanjem, tj. bojkotom Sabora, ili suradnjom s autonomašima otežavaju ostvarenje narodnjačkih jezično-političkih ciljeva za koje se smatra da su i u srpskom interesu.²⁸ Istovremeno, srpske optužbe da jezično pitanje zloupotrebljavaju u dnevno-političke svrhe te da se ne odupiru uvođenju njemačkog jezika u službenu uporabu u Dalmaciji, smatraju potpuno neozbiljnim. Narodnjačko glasilo naglašava bliskost hrvatskog i srpskog jezika koja bi Hrvate i Srbe, smatra se, trebala povezivati u stvaranju zajedničke književnosti. U tom smislu priznaju se i jezične zasluge Vuka Karadžića, za koje se tvrdi da se naslanjaju na hrvatsku jezičnu tradiciju i težnju k hrvatsko-srpskom jezičnom zajedništvu. Pri tome Narodni list ističe da Hrvati usprkos hrvatsko-srpskoj „zajednici jezika“, u izgradnji svog književnog jezika nisu samo slijedili Karadžića, nego su

---

²⁶ Ortografija, fonetika i etimologija, Slovinac 1./1882.; Odgovor gospodinu Veberu na ‘Primjetbe’ štampane u ‘Vijencu’ br. 12, 13 ove godine, Slovinac, 23./1883.; Podlistak Srpski list, 46./1884.

²⁷ Ortografija, fonetika i etimologija, Slovinac 1./1882.; Odgovor gospodinu Veberu na ‘Primjetbe’ štampane u ‘Vijencu’ br. 12, 13 ove godine, Slovinac 23./1883.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1883., str. 225.–227.; 1884., str. 85.–87.; 1885., str. 166.; 1886., str. 335.–337.; 1887., str. 407.

²⁸ Talijanaški bijes u Dalmaciji, Narodni list, 3./1880.; Priobćeno, Narodni list 42./1880.; Zadnje zasjedanje sabora, Narodni list, 57./1880.

u nekim područjima i sami postigli mnogo više.²⁹ U sličnom duhu istupa i splitski Narod koji srpsku autonomašku suradnju smatra neprirodnom upravo zbog hrvatsko-srpske jezične bliskosti, a Karadžića po zaslugama za hrvatski jezik stavlja uz bok Maruliću, Gunduliću i Šenoi.³⁰

Nešto drugačiji odnos prema cijeloj stvari imao je jedan od vođa narodne stranke Mihovil Pavlinović. Odbacujući tvrdnje „slovinca“ Luke Zore da je Karadžićev književnojezični model najbolji te nasuprot zahtjevima za uvođenjem fonološkog pravopisa, traži nastavak upotrebe morfonološkoga. Pavlinović također nastoji oživjeti hrvatsku ikavsku tradiciju Andrije Kačića-Miošića i Ante Kuzmanića te odbacuje hrvatsko-srpski naziv za jezik kao hibridan. Ipak je, slično kao i Luka Zore, zbog pragmatično-političkih razloga, „na umirenje Srba“, taj naziv spreman prihvatiti.

Sličan je pragmatizam Pavlinović pokazao u praktičnim jezičnim raspravama, gdje je osim struke pravo glasa dao politici koja bi stručne nesuglasice trebala riješiti dekretom.³¹

Za razliku od uglavnom pomirljivih reakcija narodnjaka, stav pravaša Ive Prodana prema jezičnim gledištima Srpske stranke bio je mnogo radikalniji. Kao protutežu srpskoj isključivosti, Prodan štokavsko-jekavska govorna područja u okviru hrvatskih pokrajina te Bosne i Hercegovine nastoji očuvati za buduću hrvatsku državu ili barem njezin snažan utjecaj.³²

4. Zaključak

U skladu sa svojim shvaćanjem jezične normizacije na području hrvatskih zemalja, Srpska stranka u austrijskoj Dalmaciji ustrajna je na primjeni „narodnog“ srpskog jezika, shvaćenog kroz normu V. S. Karadžića i tadašnje slavistike o srpstvu svih govornika srednjojužnoslavenskih štokavskih idioma. Ustrajući na takvim, ekskluzivnim jezičnim gledištima, Srpska je stranka nijekala postojanje posebnog hrvatskog književnog jezika, utemeljnog na novoštokavskoj osnovici. Temeljeći svoja

---

²⁹ Zadnje zasjedanje sabora, Narodni list, 57./1880.; Podlistak, Narodni list, 86./1880.; Bistrimo pojmove IV, Narodni list, 75./1881.; Na riječi ‘Srpskog lista’, Narodni list, 28./1883.

³⁰ Nedolični savez, Narod, 38./1884.; Pohrvaćenje srednjih učionica, Narod, 39./1884.; Neumjesno pitanje, Narod, 2./1888. U tom smislu treba svakako imati na umu da su takva pomirljiva gledišta sasvim na tragu hrvatske ilirske tradicije koja je u Karadžićevu zahvatu u srpski jezik vidjela aktualizaciju nečeg što je u hrvatskoj sredini već od prije. Primjer je u tom smislu Danica koja je Karadžića ubrajala u sam vrhunac ilirske leksikografije, te Bogoslav Šulek koji je Karadžićev rad smatrao važnim zbog mogućnosti da se Srbi uključe u jezični razvoj na ilirskoj tradiciji. Radoslav Katičić, navedeno djelo, str. 329.–333.

³¹ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1883., str. 240.–241., 315.; Mirjana Gross, Izvorno pravaštvo, Golden marketing, Zagreb, 2000., str. 667.; Zlatko Vince, navedeno djelo, str. 526., 527.

³² Marijan Diklić, navedeno djelo, str. 154.

svoja gledanja na praktičnu jezičnu politiku u Dalmaciji na takvoj osnovici, Srpska je stranka optuživala dalmatinske narodnjake za nebrigu oko uvođenja narodnog jezika u javnu upotrebu. Štoviše, oportunističku politiku u okviru vladajuće koalicije premijera Taaffea proglašavalo se pomaganjem germanizacije Dalmacije. U svojoj zamisli „ponarođenja“ Srpska se stranka zalagala za postupno uvođenje narodnog jezika protiveći se „naglosti“ koja je pripisivana Narodnoj stranci. Takvo je gledište dijelom uvjetovano i praktično-političkim razlozima, tj. političkom suradnjom s autonomašima. Ta je suradnja urodila potporom opstanku talijanskog jezika u javnoj upotrebi. Posebno veliku težinu u gledištima Srpske stranke imalo je i pitanje morfonološkog odnosno fonološkog pravopisa pri čemu je fonološki pravopis smatran važnim obilježjem srpskog jezika i preduvjetom za uspješno školstvo u Dalmaciji.

Takva gledišta naišla su na odobravanje i potporu dubrovačkih „slovinaca“ koji su, na čelu s Lukom Zorom, dijelili jezična gledišta Srpske stranke. Jedina je razlika u tome što su „slovinci“ Karadžićev jezik, zbog političkih razloga, bili spremni vidjeti kao srpsko-hrvatski jezik. Srpska jezična gledišta, usprkos činjenici da je jezik bio jedan od glavnih srpsko-autonomaških prijepora, podržavali su autonomaši. S druge su strane narodnjačka glasila Narodni list i Narod odbacivala srpski jezični ekskluzivizam ustrajući na hrvatskim posebnostima unutar hrvatsko-srpske „jezične sloge“. Nešto radikalnije bile su reakcije Mihovila Pavlinovića koji je zastupao štokavsku ikavicu i morfonološki pravopis kao poseban, hrvatski književni jezik, prihvaćajući pri tome hrvatsko-srpsko ime za jezik „na umirenje Srba“. Još je radikalniji od Pavlinovića bio dalmatinski pravaš Ivo Prodan koji je područje do Drine rezervirao za hrvatsku nacionalnu i jezičnu integraciju.

Sve u svemu, može se reći da su praktična jezična gledišta Srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji bila uvjetovana njezinim odnosom prema jeziku kao ideološko-političkom simbolu premoći srpske nacije ne samo u Dalmaciji i na području hrvatskih zemalja, nego i na cijelom južnoslavenskom području.

Sažetak

Tihomir Rajčić, OŠ kneza Mislava, Kaštel Sućurac

UDK 811.163.42-26(091), znanstveni članak

primljen 26. kolovoza 2004., prihvaćen za tisak 11. rujna 2006.

Linguistic Turmoil in Austrian Dalmatia in the Late 19th Century

In this article, the author analyzes the Serbian Party's practical standpoint regarding the language in Austrian Dalmatia in the 1880's.

The author observes that in the context of the total language development in Croatian lands, the Serbian Party has followed the language standard created by Vuk Karadžić on the basis of the assumption that all speakers of the štokavian dialect were Serbs. Examining

the Serbian Party's practical standpoint about the language, the author notices the Party's stinging criticism of the politics of "bringing Dalmatia closer to the people", which was at that time led by the National Party, and also notes that the Serbian Party, in the context of the then orthographic debates, firmly supports the phonological style of writing.

Such linguistic standpoints of the Serbian Party found the approval of the Dubrovnik "slovinci" (South Slavs) and autonomists, while they were rejected by the members and supporters of the People's Party and the Party of Rights.